

راهکارهای حقوقی تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

الهام امین زاده^۱

چکیده

موضوع طراحی و تدوین "الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت" که توسط رهبر انقلاب مطرح شده و مورد تاکید قرار گرفته است از سوی اندیشمندان و نخبگان ایرانی مورد بحث و بررسی قرار گرفته تا نقشه راهی جامع و کامل پیش روی کشور برای چند دهه ترسیم گردد. قاعدتا چنین سندی نمی بایست تکراری، غیر تکلیفی، شعاری، مبهم و یا معارض با سایر اسناد بالادستی باشد. تجربه تدوین اسناد بالادستی نشان میدهد نبود اطلاع از این اسناد و نداشتن التزام به اجرای آنها در بین مسئولین، نخبگان و مردم سبب کنندی حرکت در راستای اهداف پیش بینی شده جهت ساماندهی حکمرانی در کشور شده است.

نگاهی گذرا به میزان تحقق سند چشم انداز و سیاستهای کلی نظام و سایر اسناد اقتصادی، علمی و فرهنگی بالادستی حکایت از عدم ورود جدی این اسناد به فرایندهای سیاستگذاری، تصمیم سازی و قانونگذاری دارد. چنانچه این اسناد از ابتدای تدوین تا التزام در فرایند کاری نهادهای حکومتی و جامعه نخبگی به طور جدی و حداکثری مورد توجه قرار می گرفت، در سطح عمومی و در جزئی ترین مسائل نیز التزام مردمی به آنها بوجود می آمد.

فلسفه تدوین الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی بر اساس نظر رهبری در دهه هشتاد این بوده است که "بدون نقشه جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد. همچنان که در طول این سی سال، به حرکت‌های هفت و هشتی، بی هدف و زیگزاگ مبتلا بودیم و به این در و آن در زدیم. گاهی یک حرکتی را انجام دادیم، بعد گاهی ضد آن حرکت و متناقض با آن را. هم در زمینه فرهنگ، هم در زمینه اقتصاد و در زمینه های گوناگون." علیرغم وجود چنین نگاه آسیب شناسانه ای، انتظام امور حکومتی بر اساس نقشه های راه و الگوهای بالادستی مدون قبلی، آنگونه که در کشورهای پیشرفته چنین اسنادی در تنظیم امور کشوری تعیین کننده هستند، عملا تحقق پیدا نکرده است. لذا برای پیشگیری از چنین فرجامی برای "الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت" ضروریست ابتدا به یک آسیب شناسی دقیق و کارشناسانه از علل عدم تحقق اسناد قبلی پرداخته شود و سپس برنامه ای عملیاتی و منعطف برای الگوی پیشرفت، ذیل افقها و تدابیر، طراحی گردد که با تغییر دولتها و مجالس اندک توقفی در اجرا و استناد به الگو ایجاد نگردد. با چنین

^۱ دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دایره و سوم و سوم خردادماه ۱۳۹۸

رویکردی میتوان امید به استقرار تمدنی جدید داشت که مولفه های مصرح توسط رهبری شامل پیشرفت در عرصه زندگی، پیشرفت در تولید فکر، پیشرفت در تولید علم و پیشرفت در عرصه معنویت، را در بر بگیرد.

در این مقاله به بررسی راهکارها و ابعاد حقوقی سند الگوی پیشرفت می پردازیم که در عرصه های داخلی و بین المللی می تواند راهگشا باشد.

واژگان کلیدی: الزامات، حقوقی، الگوی اسلامی ایرانی، الزامات حقوقی، تحقق الگو

۱- آنچه که به تجربه ثابت شده است هرچقدر سیاست گذاری، تصمیم گیری و مقررات گذاری از موازین حقوقی، منصفانه و عادلانه فاصله می گیرد احتمال عدم اجرای مقررات و یا در صورت اجرا، احتمال افزوده شدن معضلی بر معضلات جامعه افزایش می یابد. فاصله میان شبکه اقتصادی هر کشور با شبکه حقوقی آن، بیانگر درجه پیشرفت آن کشور می باشد و ابزارهای حقوقی می توانند در جهت پیشرفت اقتصادی کار ساز باشند. کاربرد مطلوب این ابزارها شامل قوانین و مقررات و احکام و رویه قضایی در استفاده بهینه از استعداد های مردمی و امکانات جامعه در افزایش ثروت ملی و رشد و توسعه اقتصادی کشور می تواند موثر باشد. چنانچه از ابزارهای حقوقی عالمانه و منصفانه استفاده نشود نه تنها رشد و توسعه کشور محقق نمی شود بلکه تورم قوانین و تصویب سیاست های مبهم و پیچیده خود عامل توقف رشد اقتصادی می گردد. همین امر در زمینه های فرهنگی و اجتماعی نیز صادق است.

۲- هرم قانونی به ترتیب از اسناد بالا دستی آغاز میشود و شامل قانون اساسی، سند چشم انداز، سیاست های کلی نظام، قوانین مصوب مجلس، مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام، مصوبات دولت، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و سایر شوراهای عالی، مصوبات هیات اماناها و شوراهای شهر و روستا، آیین نامه ها، بخشنامه ها و دستورالعملها می باشد. سند الگو به لحاظ اجرایی، خط مشی و ضمانت اجرا می بایست در این هرم قانونی تعریف شود تا صرفاً از یک توصیه زود گذر به یک نقشه جامع پیشرفت فرا قوه ای و فرا جناحی تبدیل گردد تا در زمان هر دولت و مجلسی با هر نوع گرایش سیاسی همچنان به عنوان نقشه راهی تعیین کننده برای جامعه ایرانی قابل استفاده باشد. لذا ضمانت اجرای الگوی پیشرفت، زمانی می تواند به حرکت های بی هدف و زیگزاگی و

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دووم و بیت و سوم خردادماه ۱۳۹۸

ضد و نقیض که رهبری به آن اشاره داشتند پایان دهد که در سطوح اجرایی، تقنینی، قضایی، افکار عمومی و سازمانهای مردم نهاد تبیین شده و قابلیت تبدیل شدن به یک نقشه راه با محتوایی عمیق و کارآمد مبتنی بر ضمانت اجرایی قوی داشته باشد.

۳- یکی از معضلات کشور حجم انبوه پرونده در محاکم قضایی می باشد که بر اساس آخرین آمار به حدود ۱۵ میلیون پرونده می رسد. این به این معناست که تعداد زیادی از خانواده های ایرانی به لحاظ مالی و تشوهای روانی ناشی از اختلافات مطروحه درگیر پرونده های قضایی هستند. در سند الگو پیش بینی اقتدار، پاسخگو بودن و تخصصی شدن محاکم شده است. لکن نیاز جدی به اصلاح سیستم، ساختارهای محاکم و فرایند دادرسی، از جمله حل مسئله اطاله دادرسی و افزایش عناوین قابل گذشت در قانون برای نیل به حبس زدایی نیز می باشد که در کنار مولفه های بعدی که خواهد آمد می تواند در اجرای عدالت و ایجاد آرامش و امنیت مردم موثر واقع شود. با اقدام جدی در این مورد می توان شاهد کاهش هزینه ها و تبعات مالی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برای مردم و حاکمیت، کاهش دعاوی و تحقق عدالت بود. در این راستا راه اندازی روشهای شبه قضایی یا غیر قضایی توسط معتمدین محلی در مناطق شهری و روستائی برای دستیابی سریعتر و ارزانتر حل اختلافات مردم می تواند راهگشا باشد.

۴- از جمله تدابیر پیشنهادی در الگو طراحی و اجرای راههای پیشگیری از جرم است که در تحقق عدالت و آرامش شهروندان امری حیاتی می باشد. لکن تدبیر پیشنهادی کلی و آرمانی ارائه شده است. تحقق جدی پیشرفت ایرانی اسلامی و رسیدن به یک تمدن نوین که تولید فکر و علم و معنویت مشخصه آن است با روشهای جاری و معمول پیشگیری از جرم، امکان پذیر نمی باشد. سیما و آمار جرایم و آسیبهای اجتماعی به ویژه در کلان شهرها در خصوص ارتکاب به سرقت، ضرب و جرح، کلاهبرداری، نگهداری و مالکیت مواد مخدر، استعمال و قاچاق مواد مخدر، جرائم اخلاقی، خیانت در امانت و.... نشان از آن دارد که تدابیر پیشگیری از وقوع جرم و

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دودم و بیت و سوم خردادماه ۱۳۹۸

آسیبهای اجتماعی میبایست در سند الگو به صورت علمی و مرحله ای و با اقتدار پیگیری شود. در این راستا نقش رسانه ها و آموزشهای رسمی و غیر رسمی بسیار مهم است چون عدم اطلاع از پیامدهای افعال متخلفانه و مجرمانه یکی از عوامل شیوع جرم و جنایت است. با اطلاع رسانی و آموزشهای حضوری و غیر حضوری، مستقیم و غیر مستقیم (از طریق فیلم و سریال های تلویزیونی) میتوان شهروندان را از عواقب رفتارهای پرخطر و مجرمانه آگاه کرد. البته در بعضی موارد از جمله جرائم زیست محیطی و جرائم مربوط به آب و تجاوز به حریم رودخانه ها با ضعف قوانین و ضمانت اجرا روبرو هستیم که میبایست سه قوه در جهت تقویت مقررات مربوطه اقدام نمایند.

۵- از جمله راهکارهای پیشرفت کشور توجه به اصل حاکمیت قانون است. رعایت این اصل التزام همگان اعم از مردم و مسئولین به قواعد حقوقی را در پی دارد. حاکمیت قانون تحقق اصول و ارزشهای انسانی و دینی در یک حکومت مردم سالار را به دنبال دارد. آگاهی مردم و مسئولین از قوانین و مقررات اصل اولیه حاکمیت قانون است و حکومت موظف به انتشار و اطلاع رسانی عمومی قوانین و مقررات است. یکی از معضلات آگاهی عمومی از قوانین و مقررات علاوه بر ضعف اطلاع رسانی، تورم انبوه قوانین و مقررات در کشور است. این امر ناشی از دو نقیصه است. اول اینکه نهادهای مقررات گذار به جای حل مسائل کشور از طرق دیگر به قانون و قاعده گذاری می پردازند. دوم اینکه مراجع وضع قوانین و مقررات در کشور بسیار متنوع و متعدد می باشند. دهها مرجع وضع مقررات اصلی و صدها مرجع وضع مقررات فرعی در کشور وجود دارند. این مراجع شامل مجلس، دولت، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شوراهای عالی و شوراهای اسلامی شهر و روستا و... می باشند. علاوه بر مسائل فوق عدم تحقق امر تنقیح قوانین و عدم پالایش مجموع یازده هزار عنوان قانون موجود از قوانین منسوخه و اجرای هم زمان قوانین منسوخ و معتبر در نهادهای اجرایی و محاکم از جمله معضلاتی است که می بایست در سند الگوی پیشرفت حتما برای آن برنامه ریزی شده و بر اساس یک زمان بندی مشخص کار تنقیح قوانین و تدوین قوانین جامع به سر انجام برسد.

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دوم و سوم و سوم خردادماه ۱۳۹۸

۶- احساس تعلق به جامعه، مسئولیت پذیری و احساس مشارکت در تصمیم سازیها و اجرای سیاستها در بین شهروندان، ظرفیت سرمایه اجتماعی کشور را افزایش می دهد. نقش شهروندان در اجرای راهکارهای پیشرفت و مقابله با چالشهای ملی و بین المللی، ضروری و بی بدیل می باشد. در تدابیر الگو، آموزش و ترویج حقوق و مسئولیتهای شهروندی به درستی پیشنهاد شده است. این امر مهم علاوه بر آثار پیشگیری از جرائم و آسیبهای اجتماعی، در اصلاح رفتار اجتماعی شهروندان و تبدیل شهروند نا آگاه، صرفا مطالبه گر، پر خاشگر، قانون گریز، غیر مسئول و بی توجه به سرمایه های ملی، به شهروند آگاه از حقوق و تکالیف خود، قانون مدار با نگرش مثبت به قانون، مسئول و مشارکت پذیر در طرحهای خرد و کلان ملی بسیار مثمر ثمر است.

مخاطبان آموزش و ترویج حقوق و مسئولیتهای شهروندی علاوه بر شهروندان عادی، میبایست مدیران، مسئولان و متولیان اجرایی، قضایی و حکومتی اعم از لشگری و کشوری باشند. مفاهیم و محدوده های حقوق شهروندی در خصوص آزادی، عدالت، برابری و کرامت از طرق مختلف بر اساس تدابیر پیش بینی شده در الگو به سطوح رسمی و غیر رسمی باید منتقل شود تا از سوء استفاده و سوء تعبیرها در جهت خلاف منافع ملی و مصالح مردم جلوگیری به عمل آید.

۷- بهره برداری از ابزارهای حقوقی در عرصه های منطقه ای و بین المللی اجتناب ناپذیر است. از جمله ضروریات تحقق الگوی پیشرفت و عملیاتی شدن آن، ارتباطات منطقه ای و بین المللی بر اساس حقوق و منافع ملی با روش تعاملی برد-برد می باشد. ابزارهای حقوقی در مذاکرات بین المللی، در طراحی توافقات و قراردادهای دو و چند جانبه، در تصویب این اسناد در مجلس، در مرحله اجرا، در شرایط بروز اختلافات قراردادی و بین المللی و در احقاق حقوق ملی و دریافت یا پرداخت خسارت احتمالی می بایست با جدیت به کار گرفته شوند.

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دوم و بیت و سوم خردادماه ۱۳۹۸

یکی از اقدامات مهم در الگوی پیشرفت تهیه مانیفست سیاست خارجی در حوزه های مختلف می باشد. تهیه نقشه راههای مختلف و متنوع در خصوص موارد زیر ضروری می باشد:

نقشه راه در خصوص علت، ضرورت، اهداف و آثار الحاق به کنوانسیونها و سازمانهای بین المللی: در این خصوص گاه مشاهده شده است صرف الحاق به یک سند یا سازمان بین المللی به عنوان حضوری بین المللی و خاتمه دادن به بهانه های خارجی یک مطلوب فرض می شود غافل از آنکه الحاق به هر سند بین المللی تعهدات و الزاماتی دارد که می بایست در یک ارزیابی دقیق و علمی، تبعات و احتمال رفتارهای خاص که با جمهوری اسلامی می شود بر اساس سوابق چهل سال اخیر بررسی شود.

نقشه راه در خصوص آبهای مرزی: جمهوری اسلامی ایران با ۱۵ همسایه خود در بخشهایی دارای مرزهای آبی دریایی، دریاچه ای، رودخانه ای و تالابی می باشد. هنوز در برخی مناطق تدبیری در خصوص آبهای مشترک اعم از بالا دستی یا پایین دستی اندیشیده نشده است. در حالیکه از لوازم پیشرفت، احقاق و دریافت حق آب و پرداختن به رفاه و آبادانی مردم به ویژه هموطنان مرز نشین می باشد.

نقشه راه در خصوص بهره برداری بهینه از منابع معدنی و نفت و گاز مشترک با همسایگان در خشکی و آب: بسیاری از کشورهای جهان بر اساس نقشه راه و الگوهای مشترک نفتی و معدنی با توافق با همسایگان به برداشتهای بهینه و صیانتی از منابع نفت و گاز دست یافته اند. متأسفانه کشور ما در بسیاری از میادین مشترک نفت و گاز همچنان از روش حیاظتی و برداشت یکجانبه تبعیت می کند. جا دارد روشهایی چون یک کاسه سازی، برداشت مشترک با ایجاد یک نهاد مشترک یا برداشت با محوریت ایران یا کشور همسایه نیز در جهت جلوگیری از آسیب به مخازن نفتی برای صیانت از منابع نفتی متعلق به نسلهای آتی مورد استفاده قرار گیرد.

نتیجه گیری

از جمله تدابیر مهم و بنیادین در سند الگوی اسلامی ایرانی بایستی تدابیر حقوقی در عرصه های داخلی و بین المللی باشد که بی توجهی یا کم توجهی به آنها می تواند زمینه عدم تحقق الگو را فراهم نماید. الگوی پیشرفت

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ها، چالش ها و الزامات تحقق؛ بیت و دوم و بیت و سوم خردادماه ۱۳۹۸

برای پرهیز از بی هدفی، موازی کاری و رفتارهای ضد و نقیض و مبهم حکومتی پیش بینی شده است. لذا ضروریست ضمانت اجرا و نظارت بر حسن اجرای آن بخوبی تعیین گردد. بدون شک در این مسیر پرداختن به ابعاد حقوقی از ضروریات است.

اصلاح فرایندهای رسیدگی به حل اختلافات، بستر سازیهای لازم در جهت قانون پذیری و قانون مداری مردم و مسئولین، بها دادن به حاکمیت قانون در امور مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تنقیح قوانین و سامان دهی قوانین موجود، پیشگیری از جرائم و آسیبهای اجتماعی و استفاده از ابزارهای حقوقی بین المللی در سیاست خارجی و تعاملات بین المللی می توانند نقش تعیین کننده ای در پیشرفت کشور عزیزمان ایران داشته باشند.